

Impediments per construir esglésies parroquials al s. XVIII: el cas de Pira (Conca de Barberà)

RESUM

A molts dels pobles catalans del segle XVIII se'ls feia necessari construir una nova església parroquial degut al mal estat constructiu que presentava. A Pira, els feligresos, la casa del comú i la cúria eclesiàstica eren conscients que calia renovar el temple ja que era un veritable perill. Però una cosa era veure la necessitat de construir-la i l'altra assumir la capacitat d'hipotecar la collita, les rendes i el seu treball durant anys. Aquí es presenten alguns dels impediments que frenarien aquella obra i que es repetien arreu del Principat català barroc. La nova església arribaria el 1865.

RESUMEN

En muchas poblaciones de Catalunya del siglo XVIII fue necesario construir una nueva iglesia parroquial debido al deterioro que presentaba la existente. En Pira, los feligresos, el ayuntamiento y la cúria eclesiástica eran conscientes de la necesidad de renovar el templo, pues representaba un auténtico peligro. Pero una cosa era ver la necesidad de construirla i la otra asumir la capacidad de hipotecar la cosecha, las rentas y el trabajo durante años. Aquí se presentan algunos de los impedimentos que frenaron aquella obra y que se repetían en la totalidad del Principado. La nueva iglesia sería una realidad el 1865.

ABSTRACT

In the 18th Century in many Catalan villages it became necessary to build a new parish church due to the bad structural conditions of the existing one. In Pira, the parishioners, the municipal administration and the church curia were conscious that the temple had to be renovated as it was a veritable danger. But it was one thing to see the need to build it and another to assume the ability to mortgage the harvest, the rents and its work for years. Here are some of the impediments that would slow down that construction, and that were repeated throughout the Baroque Catalan Principality. The new church would be built in 1865.

Paraules clau: església, història Pira, patrimoni barroc.

Palabras clave: iglesia, historia de Pira, patrimonio barroco

Keywords: church s. XVIII, Pira, heritage barroc.

Anna Isabel Serra Masdeu és doctora en Història de l'Art per la UAB (2005). Actualment treballa com a professora associada al Departament d'Història i Història de l'Art de la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona). Les seves línies de recerca se centren en l'estudi de l'arquitectura barroca, especialment al Camp de Tarragona, així com l'estudi del patrimoni artístic del s. XVIII en aquelles terres. La seva tesi doctoral editada amb el títol Josep Prat i la irrupció de l'academicisme en l'arquitectura tardobarroca tarragonina (2010), exposa el traspàs de l'arquitectura barroca a l'acadèmica, a l'arxidiòcesi tarragonina. A més a més, és autora d'una trentena d'articles sobre aquesta temàtica editats en revistes comarcals i nacionals.

Impediments per construir esglésies parroquials al s. XVIII: el cas de Pira (Conca de Barberà)

Anna Isabel Serra Masdeu

*annaisabel.serra@urv.cat

Voltes caigudes i paviments aixecats com a normalitat a les esglésies d'època moderna

Les visites pastorals descriuen una situació atípica per moltes esglésies de l'actual zona de la Conca de Barberà, pel que deien els textos era normal que mostressin un llarg llistat de deficiències localitzades a les voltes, com ara parets amb crivelles, i per tant, el mal que ocasionava la pluja i humitat a l'interior dels temples. Els relats que ens arriben sobre aquells monuments són veritablement sorprenents, tant sobre aspectes propis de la seva degradació o per la problemàtica arquitectònica sobrevinguda per la seva antiguitat. De fet, la documentació del segle XVIII a l'arxidiòcesi tarragonina demostra que hi havia esglésies que tenien la volta mig caiguda o que en feia falta un tros de la mateixa. Són situacions que resulten difícils de poder imaginar però que es repetien contínuament. I les descripcions que van deixar escrites els arquebisbes, enumeren problemàtiques semblants. Per exemple, a Senan es diu que el 1759 hi havia una part de la volta del temple no coberta i es rebrien nombroses i reiterades sol·licituds de millorar l'estat de l'església al llarg del segle XVIII. El que feren els feligresos de Senan seria reformar-la al llarg del segle XIX fins a poder aixecar-ne una de nova¹, com a Pira.

Pira i els seus condicionants econòmics i històrics en època moderna

Les arrels fundacionals del poble es podien localitzar, per autors com ara Violant i Simorra (1903-1956), seguint aquest origen²: *“una agrupació formada per diversos agrupaments rurals, que primerament es*

desenvolupà en un Pujol escarpat i encinglerat damunt el riu Anguera, però després travessà aquest i s'escampà per la plana. S'hi distingeixen quatre gups: Pira, Pireta, Piroia i Carrerada. Aquesta, pel seu nom, podria recordar un camí ramader, transhumant. Data la seva fundació del 1176.”

Del s. XVII se sap que, gràcies a les Visites Pastorals, Pira, tenia, a 15 de març de 1656, quinze o setze cases encara que s'especifica que totes eren pobres. Hi devia tenir molt a dir el fet que al 1642 els exèrcits castellans varen cremar nombrosos pobles, entre ells el de Pira, que van minvar part de la seva economia³. Però aquesta davallada s'intueix que la va generar aquell conflicte, ja que abans de la mateixa hi havia més de cinquanta cases. I de l'any 1650 fins llavors no s'havien fet més de deu quarteres de primícia i se li havia donat al rector algun tros de terra per a pa⁴. L'economia, doncs, segons desprenen les fonts, no tenia el pes suficient per emprar els guanys per a obres destinades al bé comunal i menys per a empreses artístiques. Més d'un segle després, potser, els rendiments ja havien canviat de direcció i van permetre que es construïssin alguns edificis: Antoni Palau va veure l'escut i les sigles gravades de 1773 a la casa de la vila del poble. Segons indica Antoni Palau al 1781 hi havia trenta-tres veïns a Pira⁵.

Segons J. Iglésies a Pira la població estava formada, al 1787, per un rector, 28 pagesos, 25 jornalers i una persona depenent de la Inquisició⁶. El total general de la població entre solters, casats, vidus i vídues (homes i dones) assolía els 426 habitants⁷.

A l'article es vol indicar en presentar les vegades

que els habitants de Pira van entreveure que el seu edifici monumental religiós perillava i, evidentment, podia fer mal a la gent que hi anava. Els registres considerats avalen la necessitat de fer-la de nou i que els habitants de la vella *Apiera* hi estaven d'acord encara que tot fa pensar que hi havia massa punts decisius, i en contra, com ara l'economia, que feien postposar aquella decisió conjunta de tot el poble.

La situació de l'anterior parroquial

Per construir el nou edifici es va buscar un nou emplaçament més espaiós i ampli que el que oferia l'anterior. J. Fuguet ja va explicitar que⁸: *“l'anterior temple es va construir en un solar situat a l'eixample vuitcentista de la vila; és a dir, a l'altre costat del Torrentill (torrent que fins fa poc dividia la vila pel mig)”*. Per tant, l'església que es relata a l'article estava situada en un altre punt del poble: segons Antoni Palau a la part més alta del nucli hi havia l'antiga església citada ja al 1194⁹.

De fet, es va usar l'església anterior fins que va amenaçar ruïna. Mentre es feien els oficis en una església interina, una casa del poble anomenada “dels Delmes”, situada a un lloc conegut com la Carrerada. El nou temple s'edificaria en els terrenys de Ramon Castellet, veí de Pira i oriünd de Picamoixons. L'edifici es construiria com es feia segles enrere, és a dir, autoaplicant-se el quinzè entre les famílies. El cementiri estava al costat mateix de l'església¹⁰. Al 1867 se li incorporaria la parròquia d'Ollers al separar-la de Barberà de la Conca¹¹.

L'església al llarg del segle XVIII: un edifici per concloure?

La informació de les Visites Pastorals aporta detalls molt importants sobre l'estat de la fàbrica local. Una de les tasques més destacades de les Visites, a banda de vigilar per l'estat dels béns de l'església i de vetllar per la moralitat dels habitants, era la d'animar a la població, de manera persistent, a engegar les obres d'un nou temple, si n'era el cas.

Al segle XVIII ja hi ha constància dels problemes que es podien detectar a la parroquial. El 1732 el temple presentava deterioraments importants. A la visita pastoral es diu que calia reparar la volta de l'església i que aquest fet podia portar la seva ruïna¹². Al 1642, com ja s'ha dit, es va saquejar el poble i es va cremar l'església. Qui sap si aquest fou el principi del deteriorament que contempen molt sovint les visites¹³.

A la Visita de 31 de maig de 1740 es va demanar, a banda de crear la Confraria del Roser, (inexistent llavors), als regidors i moradors que¹⁴: *“continuen la obra de la Iglésia que falta de mitja en avall, procurant en tot zel y pietat, el que puga quedar concluhida amb la major brevedat”*. Aquest fragment fa pensar si l'edifici estava en obres des de feia poc, o precisament s'havia abandonat des de feia temps o se li aplicava una nou eixamplanment o millora. En tot cas és una descripció molt impactant per esbrinar quina era la situació de la parroquial del poble. Però a 7 d'agost de 1759 ja no es deia res del problema anterior. Potser havien dut a terme les obres sol·licitades.¹⁵ El que sí sorprèn és que havia caigut una campana del campanar i calia tornar-la a posar deixant-la ben assegurada¹⁶. Al llarg del segle XVIII fins arribar a la construcció de la nova parroquial les mancances que van afectar l'edifici les repetiren els representants de les Visites Pastorals.

A 20 de juliol de 1762, a banda de la reforma d'altres elements menors com ara que calia “estanyar” la conca a on hi havia les santes aigües o que calia reparar la tripartita s'hauria de revisar la llosa de la sepultura situada davant del presbiteri¹⁷: *“Ytem com visitan la presenta iglesia haijam trobat que la Llosa de la sepultura davant del presbiteri se alsa més que lo paviment y que las rejolas alrededor de ella están descompuestas. Manam que dins lo termini se componga de manera que estiga igual ab lo demás pis de la Iglesia no executar-se est nostre mandato, prohibim al Reverent Rector que enterria algún diffunt”*. El cementiri també presentava

notables deficiències, per exemple, estava obert, no tenia parets ni portes al costat que mirava a l'església. Així estava exposat a que hi entressin animals. Es recomanava que fessin una paret amb una porta amb pany i clau. La visita revela que tenien un fossar més antic del qual calia excavar-lo, portar els ossos dels cadàvers, arregar-los, portar-los al cementiri de davant de l'església¹⁸. El cementiri es trobava davant de la placeta de la vella església.

La visita de 30 d'octubre de 1766 no fa referència a l'estat arquitectònic de l'edifici¹⁹. I la visita de 1773 tampoc anomena consideracions importants sobre l'arquitectura del temple²⁰.

Al novembre de 1776 es detectaren alguns problemes a l'interior de l'església relacionats amb les humitats i la milloria del paviment de cara als enterraments²¹. Es sol·licitava que es fes una sepultura per protegir el paviment, refer la sagristia i es tornava a recordar que hi havia humitat en un terraplè (no s'especifica) ja que repercutia als ornaments i vasos sagrats. Calia treure la humitat de la paret de la part de l'evangeli, a més de fixar les ares dels altars, mancava una coberta per la pila baptismal i que es fes la tripartita dels sants olis posant-hi una coberta de plata²².

Pocs anys després, el 1788 s'exposava que l'església era molt petita i es recomanava que es fes més gran o nova en algun altre lloc més còmode. Es volia que aquest tema es tractés aviat i de manera eficaç amb l'ajuntament tal com s'havia quedat de paraula amb ell²³.

A les acaballes del segle es lamentava que des de la visita anterior no s'havia fet res per aixecar aquella obra. S'entèn que els visitadors els hagués agradat trobar algun progrés amb l'obra i al veure que no s'havia fet res calia que es tirés endavant²⁴. També es sol·licitava que s'arreglés el terra de l'església mentre no es construís l'edifici nou que es necessitava molt.

Una descripció de 1805 detalla alguna de les característiques del vell temple²⁵. El Santíssim

Sacrament es trobava dins d'una copa de plata daurat i tenia una caixeta de plata per portar el viàtic als malalts. El tabernacle presentava bones condicions; el Santíssim s'il·luminava almenys amb 14 llums. Hi havia 6 làmpades i sempre el poble tenia encesa la làmpada. El relat continua especificant que l'església tenia bones voltes, les finestres estaven ben tancades i servien per resguardar de la pluja, també. El terra i les campanes estaven en bon estat. La pila baptismal era de pedra i conservava un armari amb tots els estris pel bateig. A banda de l'altar major n'hi havia cinc més: el del Roser, d'Antoni de Pàdua, Ànimes, el de sant Esteve Protomàrtir, i el de Crist. Les imatges es trobaven en bon estat i es guardaven dos missals. No disposaven d'orgue, dos confessionaris, la sagristia presentava bon estat, dos calzes, dues vinagreres, una creu procesional de plata, una vera creu amb el *lignum crucis*. Anotaren dos missals, un manual *pro articulo mortis*, un racional en mal estat, dos faristols i tot allò necessari per fer la missa. També recolliren uns incensaris de plata i una pau del mateix material²⁶.

A l'església es conservaven les relíquies de Sant Esteve, de Sant Sebastià màrtir, de Sant Roc, de Sant Antoni de Pàdua guardats en un reliquiari de plata. L'arxiu es guardava a casa del rector des de l'any 1500 i es servaven les cartes pastorals, sinodals, els llibres de baptismes, confirmacions, compliments, matrimonis i difunts, i evidentment les fundacions i obligacions del rector. El cementiri estava tancat amb parets i es trobava al costat de l'església. A l'interior de l'edifici hi havia les sepultures de les següents famílies: Carlos Amill, Antonio Mateu, Antonio Sanauja, (¿) Amill (el mas), Francisco Martí i Francisco Poblet. La família de Carles Amill mantenia encesa la làmpada del Santíssim. El 1805 el rector era Ignacio Sabater, de 54 anys i feia onze que es trobava allí. Abans fou rector de Rojals durant tres anys i un any més d'ecònom al mateix lloc i 12 anys de rector al Bisbat de Barcelona. L'església no tenia dotació econòmica.

Façana de l'església de Pira

Al 1806 es relatava que hi havia 300 ànimes de comunió i es retratava “a causa de las presentes calamidades es pobre”. El juny de 1806 el veí de Pira Francisco Martí i Boada, llaurador, home benestant del poble s'encarregaria de fer la recapta les almoines per l'església i al temps del segar, recollir el blat que els feligresos oferien a l'església²⁷. Els veïns devien suportar com podien els continus problemes d'aquell edifici.

A data 4 de juliol de 1827 no es comenta res sobre l'església i ja a la propera del 3 de juliol de 1859 es recomanava al poble que aixequés una nova església ja que era quelcom imprescindible²⁸. Anys abans d'acabar les obres les visites, en data no especificada, expliquen que s'havien hagut de parar les obres del temple degut a diversos problemes. I llavors calia construir una casa rectoral i un cementiri.

Conclusions

En realitat quan un poble volia construir un nou temple parroquial apareixien immediatament tota una sèrie de factors que serveix per mostrar quin era el grau de cohesió social de la seva feligresia, si veritablement l'economia podia assumir les despeses que els acabarien hipotecant, i altres factors més de caire humà com les diferents opinions per saber a on s'emplaçaria l'edifici, o els problemes que podia suscitar el nou espai triat, etc, etc. Pira ofereix aquest ventall de possibilitats als estudiosos que s'hi apropin per entendre quins eren els veritables interessos i problemes que afectarien els parroquians abans de prendre la decisió de construir-la i de pensar en tot allò que se'ls atansava. La població, sovint, volia tenir un altre edifici religiós i més quan veia quin era l'estat que es trobava el vell. Però la realitat dels nuclis amb poca població feia que s'anés apedaçant i reformant el que es tenia per mantenir-ho dret abans de fer una inversió que no podien ni imaginar ni assumir.

Així es podia dilatar en el temps la idea d'aixecar un edifici moltes dècades. Tal fou el cas de Pira que malgrat la insistència de les visites pastorals no es va veure en cor de capgirar l'estat arquitectònic de l'edifici.

Bibliografia

- IGLÉSIES, Josep. *El cens del Comte de Floridablanca 1787*. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1969.
- FUGUET SANS, Joan. "Sant Salvador de Pira" a FUGUET, J./PLAZA, C. *Història de l'Art. Història de la Conca de Barberà*. Cossetània Edicions, Valls, 2008.
- PALAU DULCET, Antoni. "Guia de la Conca de Barberà" a *l'Anguera*, p. 34. (1932).
- PORTA BALANYÀ, Josep Maria. "La destrucció dels arxius durant la Guerra del Francès a la Conca de Barberà" a AADD. *La Guerra del Francès a la Conca de Barberà (1808-1814)*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 2010.
- QUIJADA BOSCH, Joan Maria. "Formació i evolució de la xarxa parroquial de l'arquebisbat de Tarragona: el cas de les parròquies de la Conca de Barberà (segles XII-XXI)" a *Aplec de Treballs*, núm. 33, Montblanc, 2015.
- REQUESENS LLORT, Ramon. "La construcció del campanar de Pira" a *l'Anguera*, any 2, núm. 4, oct. 1992.
- VIOLANT I SIMORRA, Ramon. *Etnografia de Reus i la seva comarca. El Camp, la Conca de Barberà, el Priorat*. Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1990.

Notes

- 1.-A l'article s'incideix en la situació que presentava l'edifici en època moderna i com el van trobar els arquebisbes i autoritats que encoratjaven a la seva població aixecar un nou temple parroquial.
- 2.-VIOLANT, 1990, p. 114.
- 3.-PORTA, 2010, p. 95.
- 4.-AHAT. Visita pastoral 1656, fol. 146v.
- 5.-PALAU, 1932, p. 35.
- 6.-IGLÉSIES, 1969, p. 518.
- 7.-IGLÉSIES, 1969, p. 518.
- 8.-FUGUET, 2008, p. 322.
- 9.-PALAU, 1932, p. 34
- 10.-AHAT. Visita Pastoral,
- 11.-QUIJADA, 2015, p. 103.
- 12.-AHAT. Visita Pastoral, 23 de juliol de 1732.
- 13.-PORTA, 2010, p. 96.
- 14.-AHAT. Visita Pastoral, 31 de maig de 1740.
- 15.-AHAT. Visita Pastoral, 7 d'agost de 1759.
- 16.-AHAT. Visita Pastoral, 7 d'agost 1759.
- 17.-AHAT. Visita Pastoral, 20 de juliol de 1762.
- 18.-AHAT. Visita Pastoral, 20 de juliol de 1762.
- 19.-AHAT. Visita Pastoral, 30 d'octubre de 1766.
- 20.-AHAT. Visita Pastoral, 25 de juny de 1773.
- 21.-AHAT. Visita Pastoral, 2 de novembre de 1776, fol. 308.
- 22.-AHAT. Visita Pastoral, 2 de novembre de 1776.
- 23.-AHAT. Visita Pastoral, 25 de maig de 1788.
- 24.-AHAT. Visita Pastoral, 20 d'agost de 1792.
- 25.-BC. Ms 1776, 25 maig 180, fol. 215r-219r.
- 26.-L'església disposava de 4 corporals, 18 purificadors, 30 estovalles pels altars, 10 mantells amb puntes, 20 de cànem, 12 lavabos, 3 tovalloles per rentar-se les mans, 5 albes, 5 amits, 3 cinguls, 10 roquets, 1 casulla de domasc blanc, 2 dalmàtiques, 1 casulla de tapisseria blanca, 1 dalmàtica de tapisseria blanca, un gremial de tapisseria, 2 bandes, un frontal pintat, un altre de llis, 4 casulles de diferents colors, 3 capes i un tern de damasc negre.
- 27.-AHAT. Full solt, Pira. Juny 1806.
- 28.-AHAT. Visita Pastoral, 3 juliol 1859.